

Сердюк Галина Анатоліївна,
*заступник директора з навчально-виховної роботи
Комунального закладу «Чернігівський обласний
науковий ліцей»
Чернігівської обласної ради,
serdyuk.galina@gmail.com*

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Ключові слова: мовна особистість, дослідницька компетентність.

Справжнім викликом для вчителів є проблема якісного надання освітніх послуг в умовах воєнної агресії проти України. Система освіти сьогодні забезпечує формування сильної нації, молодого покоління, яке прагне в майбутньому зміцнювати свою державу та має ціннісні орієнтири. «Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Саме тому підтримка активного упровадження інновацій в освітню галузь під час війни стала одним із ключових напрямів...» [2, 7].

Особлива відповідальність покладається на вчителів-філологів, які навчають мови і літератури, а значить формують в учнів уміння усвідомлювати й доцільно використовувати багатство

виражальних засобів для ефективної комунікації. Та за умов війни зростає важливість у щоденному послуговуванні державною мовою як вияв поваги до рідної культури, народу. Змінюються ціннісні пріоритети та змістові лінії уроку. В умовах воєнного стану вивчення рідної мови і літератури стає терапією від переживань, можливістю отримати психологічну підтримку та відчутти свою приналежність до української спільноти. Гнучкість підходів до організації вивчення мови і літератури сприяє створенню комфортного освітнього середовища. Визначаючи мотиви, які спонукають молодь активно вивчати мову, зазначимо, що домінують суспільно-політичні. Зростає мотив соціального престижу, громадянського обов'язку та мотиви, що пов'язані з потребою національної самоідентичності, утвердження свободи особистості та незалежності держави. Формування менталітету народу неможливе без свідомого занурення в мовне середовище. Сьогодні поняття «рідна мова» ми розуміємо не тільки як засіб комунікації, а як основу для нашої національної самоідентифікації. Мова важлива не тільки для встановлення комунікативних контактів між представниками однієї нації, але як національний маркер на світовій полікультурній мапі.

Статус учителя української мови та літератури на тлі війни змінюється радикально. Ідеться про оновлені освітні цілі, високий рівень професійної компетентності та перспективи розвитку

особистості педагога, який є носієм загальнолюдських цінностей. Зауважимо, що рівень професіоналізму вчителя-словесника визначає вміння виробляти стратегію професійного мислення, поведінки, діяльності та готовність брати на себе відповідальність за формування мовної особистості учня. Згідно з вимогами чинного Державного стандарту повної загальної середньої освіти та шкільної програми з української мови, пріоритетом уроків української мови є формування мовної особистості учнів, здатної бездоганно володіти всіма засобами української мови з урахуванням специфіки мовленнєвої ситуації» [1, 80]. Аналізуючи зміст мовної особистості, виділимо ціннісний компонент, що визначає систему життєвих орієнтирів особистості, та культурологічний компонент, розуміючи, що від рівня володіння знаннями про культуру залежить інтерес до вивчення мови.

Особлива відповідальність покладається на вчителя-словесника, який працює в старшій профільній школі. Освітній заклад - це важливий соціальний інститут, де формується покоління, яке прагне поглибити знання про рідну мову. На цьому етапі важливо опанувати логіку розвитку наукового знання. «Навчання рідної мови має бути спрямоване на виховання людини, що є носієм мови, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок і дбає про красу і розвиток рідної мови» [3, 292]. Розглядаємо процес вивчення мови та

літератури як дослідництво, розуміючи необхідність розвивати в учнів дослідницьку компетентність. «Освітній стандарт спрямовує на дослідницький аспект навчання та перевагу активних методів, оскільки включення учнів у дослідницьку діяльність сприяє не тільки розвитку дослідницьких та творчих умінь, здатності ставити мету, конструювати необхідні знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, але й оволодівати новими технологіями роботи...» [4, 98]. Програма з української мови для учнів 10-11 класів передбачає доцільність виконання завдань дослідницько-пошукового характеру (проведення дослідження на основі шкільних підручників з різних навчальних предметів, робота з довідковими джерелами, організація самостійної роботи учнів над аналізом мови художніх творів тощо). У цьому контексті актуальним вважаємо використання методів наукового пізнання, що сприяють формуванню критичного мислення та наукового світогляду. З-поміж найголовніших педагогічних можливостей уроків-досліджень визначимо аналітично-синтетичну діяльність старшокласників, розвиток умінь висувати твердження й аргументувати. Організуючи дослідницьку діяльність на уроках, учитель-словесник актуалізує саморозвиток учнів, їхню пізнавальну активність, сприяє самоорганізації, формує засобами художнього слова особистість інноватора, готового реагувати на зміни та приймати відповідальні рішення. Дослідницька

компетентність формується, якщо вчитель використовує різні види дослідницьких завдань. Створення умов для самостійного виконання творчих вправ під час уроку сприяє формуванню дослідницьких навичок. Елементи дослідження використовуються під час вивчення нового матеріалу (дослідницькі завдання випереджального характеру), виконання практичних завдань у процесі засвоєння теми, домашніх завдань під час самостійної роботи та в позанавчальних заняттях з підготовки до олімпіад, конкурсів, конференцій, проєктів, написання науково-дослідницьких робіт. Систематична дослідницька робота з учнями здійснюється через практику занурення у вивчення рідної мови і літератури. В учнів старших класів формуються відповідні дослідницькі навички, що дозволяє здійснювати самостійну дослідницьку роботу. Визначимо вміння, необхідні для такої діяльності: вміння виконувати аналітичні дії (аналізувати, порівнювати, систематизувати, узагальнювати, доводити, обґрунтовувати, класифікувати), установлювати причиново-наслідкові зв'язки, самостійно виконувати пізнавальні завдання, визначати мету, планувати свою роботу, оцінювати результат. Використання в практиці дослідницької технології навчання сприяє розвитку інтелектуальних, творчих здібностей, стимулює розвиток креативності учнів.

Зазначимо, що актуальність розвитку дослідницької компетентності визначається сучасними підходами, адже «закономірним є проведення наукових досліджень в освіті та втілення їх результатів у практику роботи, упровадження інноваційних технологій, забезпечення закладів освіти новими засобами навчання, науково-методичною та навчальною літературою» [2, 8]. У підсумку результатом такої роботи має стати нове педагогічне мислення, форми навчання та моделі організації освітнього процесу. З огляду на важливість вивчення рідної мови та літератури зазначимо, що використання дослідницької технології сприяє пошуку власної індивідуальності, самореалізації та відкриває перспективи для особистісного розвитку учнів, які по-новому мислять і по-новому діють.

Література

3. Бородіна Н. Формування мовної особистості учнів як провідне завдання мовної освіти. *Studia Methodologica*. 2015. Issue 41. С. 79-84.
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек», 2022. 140 с.
5. Пентилюк М. І. Мовна особистість вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Зб. наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. Ч. 2. С. 290-297.
6. Хоменко О.В. Дослідницька діяльність на уроках української мови і літератури як засіб формування ключових компетенцій учнів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2021. № 1 (21). С. 96-101.